

УДК: [903.4:528.9](477.6)°637°

О. С. Пробийгорова

ПОСЕЛЕННЯ ЗАКЛЮЧНОГО ЕТАПУ ДОБИ БРОНЗИ В БАСЕЙНІ НИЖНЬОЇ ТЕЧІЇ СІВЕРЬКОГО ДОНЦЯ ТА НА ДОНЕЦЬКОМУ КРЯЖІ: АРХЕОЛОГІЧНА КАРТА РЕГІОНУ

В основу картографування поселень заключного періоду доби бронзи в басейні нижньої течії Сіверського Донця та на Донецькому кряжі покладені матеріали розвідок близько 800 пам'яток. Характер розташування поселень другого етапу бережнівсько-маївської зрубної культури та постзрубного часу засвідчує достатньо щільну заселеність території наприкінці доби бронзи.

Ключові слова: пізній та фінальний бронзовий вік, бережнівсько-маївська зрубна культура, поселення, картографування.

ВСТУП

В основу картографування поселень заключного періоду доби бронзи в басейні нижньої течії Сіверського Донця та на Донецькому кряжі покладено дві групи джерел. До першої групи належать пам'ятки, досліджувані в ході розкопок. Інформація щодо їх локалізації міститься в публікаціях або наукових звітах. До другої групи джерел належать поселення, відомі за результатами розвідок. Друга група більша за кількістю. На сьогоднішній день відомо близько 800 пам'яток, інформація про які обмежується лише зборами матеріалу на поверхні. Частка поселень, досліджуваних за допомогою розкопок складає близько 6 % від загальної кількості (Бровендер 2000, с. 319, табл. 2.2, 2.3). Завдяки широті географічного обсягу отримані дані надають можливість для їх просторового аналізу.

Більшість цих поселень розташовані в межах сучасної Луганської області. Згідно існуючого географічного районування ділянка до впадіння р. Деркул належить ще до басейну середньої течії Сіверського Донця. Приблизно від впадіння р. Оскіл розташована найширша

частина річкової долини, яка характеризується численними заплавами. Нижня течія починається від впадіння р. Деркул: Сіверський Донець повертає на південь та оминає східну частину Донецького кряжу (Смалій 2016, с. 215). Північна межа досліджуваного регіону проходить по верхівках рік Красна, Борова, Айдар та Деркул. Південна межа позначається південними схилами Донецького кряжу, річки з яких належать вже до басейну Азовського моря. Таким чином, картографовані поселення знаходяться на межі нижньої та середньої течії Сіверського Донця і охоплюють більшу частину Донецького кряжу.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Значна частина знахідок із розвідок зберігається в фондах археолого-етнографічного музею Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Розвідки здійснювались К. І. Красильниковим протягом 1980-х рр. з метою створення зводу пам'яток археології Луганської області. На превеликий жаль видання зводу так і не було здійснене. Інформація щодо цих пам'яток знаходиться в картотеці археологічної лабораторії, а знахідки зберігаються в фондах археологічного музею Луганського національного університету (далі ЛНУ)¹. Локалізацію більшості поселень на місцевості визначено завдяки опису в польових щоденниках К. І. Красильникова та докладним описам на бірках, які супроводжують матеріали в фондах музею. Зазвичай поселення прив'язані до населеного пункту з додаванням певної інфор-

1. Автор вдячний К. І. Красильникову за можливість використання матеріалів.

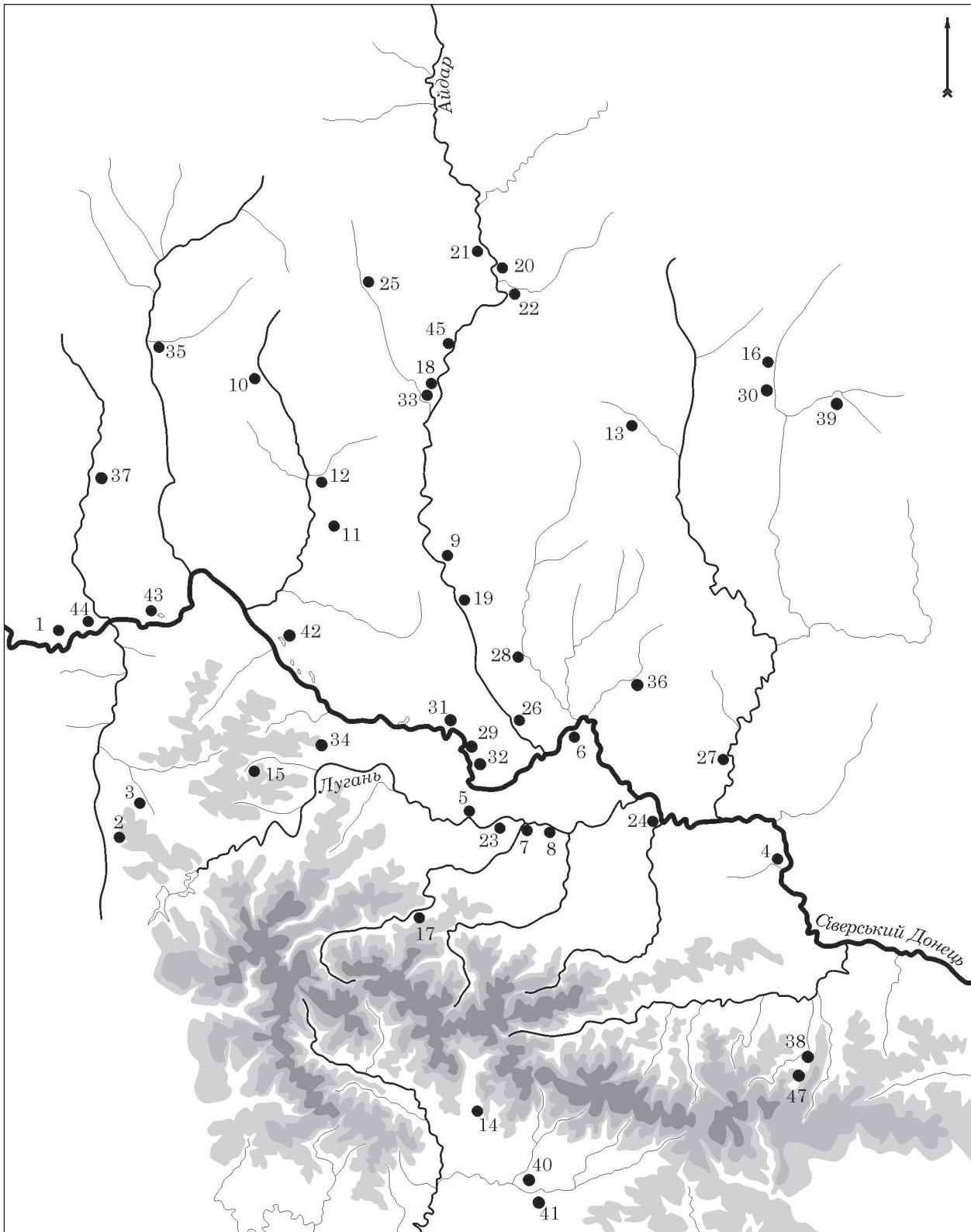

Рис. 1. Поселення другого етапу бережнівсько-маївської зрубної культури (БМЗК) басейну Сіверського Донця та Донецького краю: 1 — Іллічівка; 2 — Клинове; 3 — Піліпчатине; 4 — Давидо-Микільське; 5 — Зимогір'я; 6 — Обозне IV; 7 — Катеринівка I; 8 — Катеринівка II; 9 — Денежнікове II; 10 — Мостки Va; 11 — Нова Астрахань; 12 — хутір Шевченко 16; 13 — Литвинівка II; 14 — Осаулівка IV; 15 — Золоте II; 16 — Зоріковка Пб; 17 — Бугайка I; 18 — Проказине III; 19 — Михайлівка I; 20 — Осінове Друге Vб; 21 — Рогове VII; 22 — Новопокров 1; 23 — Сабівка II; 24 — Миколаївка; 25 — Білокуракіне III; 26 — Передільське IIIa; 27 — Колесніковка IIIa; 28 — Войтове VII; 29 — Лопаскіне IX; 30 — Новомикільське I; 31 — Трьохізбенка I; 32 — Лопаскіне XII; 33 — Проказине II; 34 — Новотошківське; 35 — Сватове II; 36 — Середньотепле I; 37 — Невське II; 38 — Черемшина; 39 — Великоцьк I; 40 — Д'якове V; 41 — Д'якове I; 42 — Борькін Струмок; 44 — Усове Озеро; 45 — Лиман; 46 — Жовте; 47 — Провалля — Грушова Балка

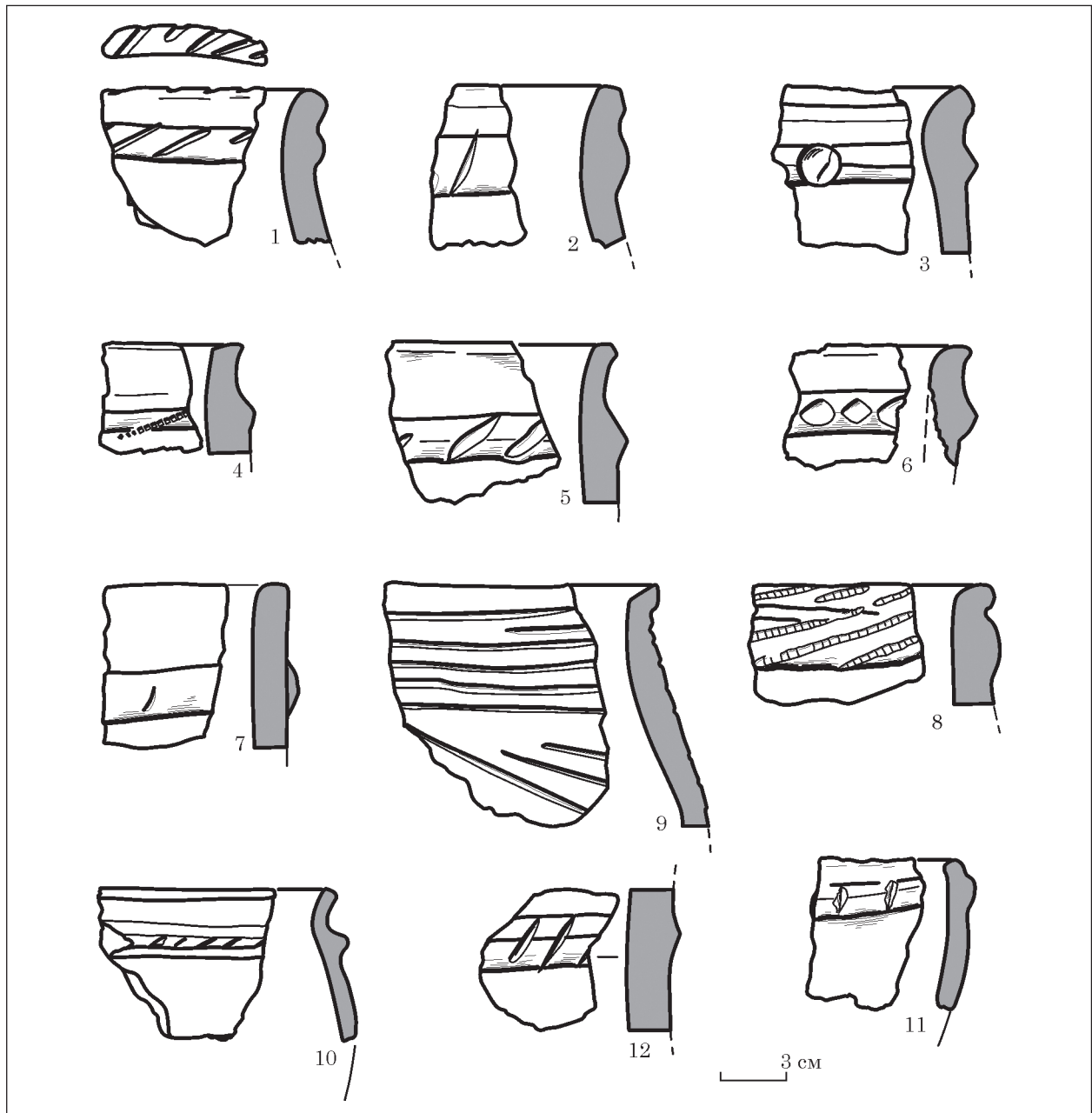

Рис. 2. Кераміка другого етапу бережнівсько-маївської зрубної культури (БМЗК) з поселень лівобережжя Сіверського Донця та долини р. Айдар: 1 — Лопаскіне XII; 2 — Лопаскіне IX; 3 — Осінове Друте Vб; 4—6 — Новопсков I; 7 — Рогове VII; 8 — Денежнікове II; 9, 12 — Михайлівка I; 10 — Проказине II; 11 — Передільське Ша

мації — відстані від умовного орієнтиру (краю села, школи та ін.), вказаного берегу ріки, топографічних умов розташування пам'ятки, її площі та стану збереженості. Як показала вибіркова перевірка, в більшості випадків цих даних вистаєає, щоб знайти поселення на місцевості. Так, протягом 2006—2013 рр. співробітниками Східноукраїнської філії ІА НАНУ повторно обстежувались поселення біля сс. Обозне, Лопаскіне, Жовте, Сабівка, Райгородка, Трьохізбенка, Миколаївка, Проказине, Першозвановка, Нова Кондрашевська, Станиця Луганська, Мечетне, Паліївка та інші. Інколи поселення прив'язані до населених пунктів, які вже не існують. Наприклад, поселення Мечетне I прив'язане до

с. Іванівка, якого вже немає на сучасних картах. В деяких випадках поселення взагалі не були знайдені. Наприклад, поселення біля сіл Волнухіне та Макарове скоріш за все знищені у наслідок антропогенної діяльності. Таким чином, публікація матеріалів з розвідок поселень переслідує мету збереження інформації стосовно їх географічного розташування та культурно-хронологічної належності.

Вперше картографування поселень доби пізньої бронзи Сіверсько-Донеччини було здійснене Ю. М. Бровендером, який розділив їх за хронологічним принципом (Бровендер 1996, с. 56—60). Згідно концепції В.В. Отроценка про існування двох ліній культур в рамках

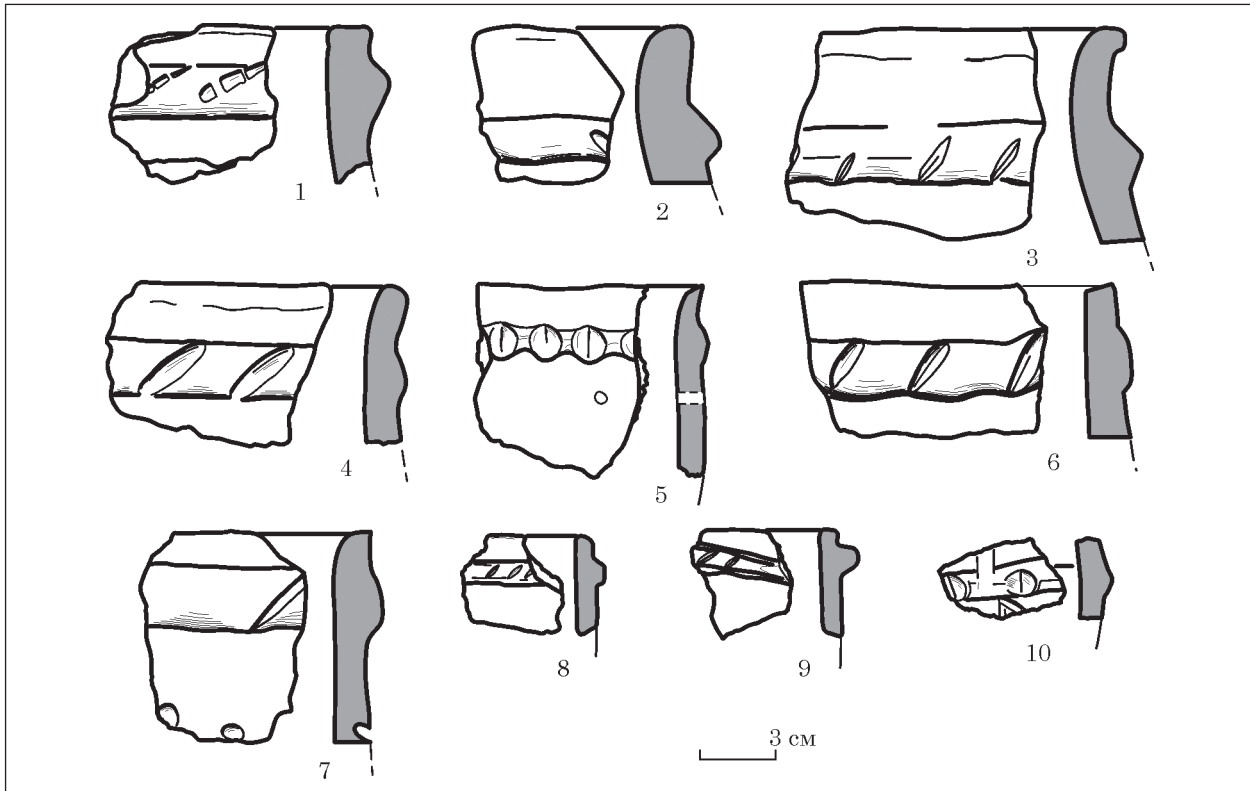

Рис. 3. Кераміка другого етапу бережнівсько-маївської зрубної культури (БМЗК) з поселень лівобережжя Сіверського Донця: 1 — Сватове II; 2 — Мостки Va; 3 — Нова Астрахань; 4 — Новомикільське I; 5 — Білокуракине III; 6 — Зориківка IIб; 7 — Литвинівка II; 8, 9 — Колесниківка IIIа; 10 — Войтове VII

зрубної культурно-історичної спільності (далі ЗКІО), Ю. М. Бровендер склав карти поселень першого та другого періодів покровської зрубної культури (далі ПЗК) та бережнівсько-маївської зрубної культури (далі БМЗК). Окремо складено карту для поселень степанівського типу, які, за Ю. М. Бровендером, відносяться до першого етапу БМЗК та розповсюджені переважно на Донецькому краї (Бровендер 2000, с. 475—477, рис. 5.1—5.3). До першого періоду ЗКІО віднесені 58 поселень, до другого — 647, до третього — 44 поселення (Бровендер 2000, с. 319, табл. 2.1).

У відповідності до поставленого завдання з більш ніж 800 пам'яток доби бронзи були відібрані поселення двох хронологічних горизонтів: другого періоду БМЗК (далі — БМЗК 2) та постзрубного часу. Попередні результати картографування поселень фіналу доби бронзи були опубліковані раніше (Пробийголова, Красильников 2010, с. 20—1; 2013, с. 219—232).

Для подальшого аналізу задіяні і матеріали з фондів музею ЛНУ, і матеріали пам'яток, досліджуваних розкопками. Загальна кількість поселень другого етапу БМЗК складає 47 пунктів, що збігається з даними Ю. М. Бровендера (Бровендер 2000, с. 319, табл. 2.1). Кількість поселень фіналу доби бронзи складає 72 пам'ятки, з них 46 відомі за розвідками, на 26 проводились різні за обсягом розкопки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Картографування поселень БМЗК 2 показало їх відносно рівномірне розповсюдження по всій території нижньої течії Сіверського Донця та Донецького Кряжу (рис. 1). Найбільша кількість поселень розташована вздовж лівого берега Сіверського Донця (10 поселень) та Айдару (9 поселень). На Лівобережжі Сіверського Донця горизонти БМЗК 2 простежені на поселеннях Усове Озеро, Іллічівка, Борькін Струмок (Березанська 1990; Шаповалов 1976, с. 150—172; Іваницький 2010, с. 200—212). Далі, нижче за течією, відомо такі пункти, як Туба II, Трьохізбенка I, Лопаскіне IX, Лопаскіне XII (рис. 2: 1, 2). Значна кількість поселень локалізується вздовж р. Айдар: Рогове VII (рис. 2: 7), Осінове Друге Vб (рис. 2: 3), Новопсков I (рис. 2: 4—6), Лиман, Проказине IIа (рис. 2: 10), Проказине III, Передільське IIIа (рис. 2: 11). Кількісно поступаються поселення, виявлені по берегах Жеребця, Красної, Борової, Євсуга, Теплої та Деркула: Невське II, Сватове II (рис. 3: 1), Мостки Va (рис. 3: 2), х. Шевченко Іб, Нова Астрахань (рис. 3: 3), Войтове VII (рис. 3: 10), Середньотепле, Литвинівка II (рис. 3: 7), Зоріковка IIб (рис. 3: 6), Новомикільське I (рис. 3: 4), Великоцьк I, Колесниківка IIIа (рис. 3: 8, 9).

На Правобережжі обжитою виявилась долина р. Лугань: Золоте II (рис. 4: 4), Новотошківсь-

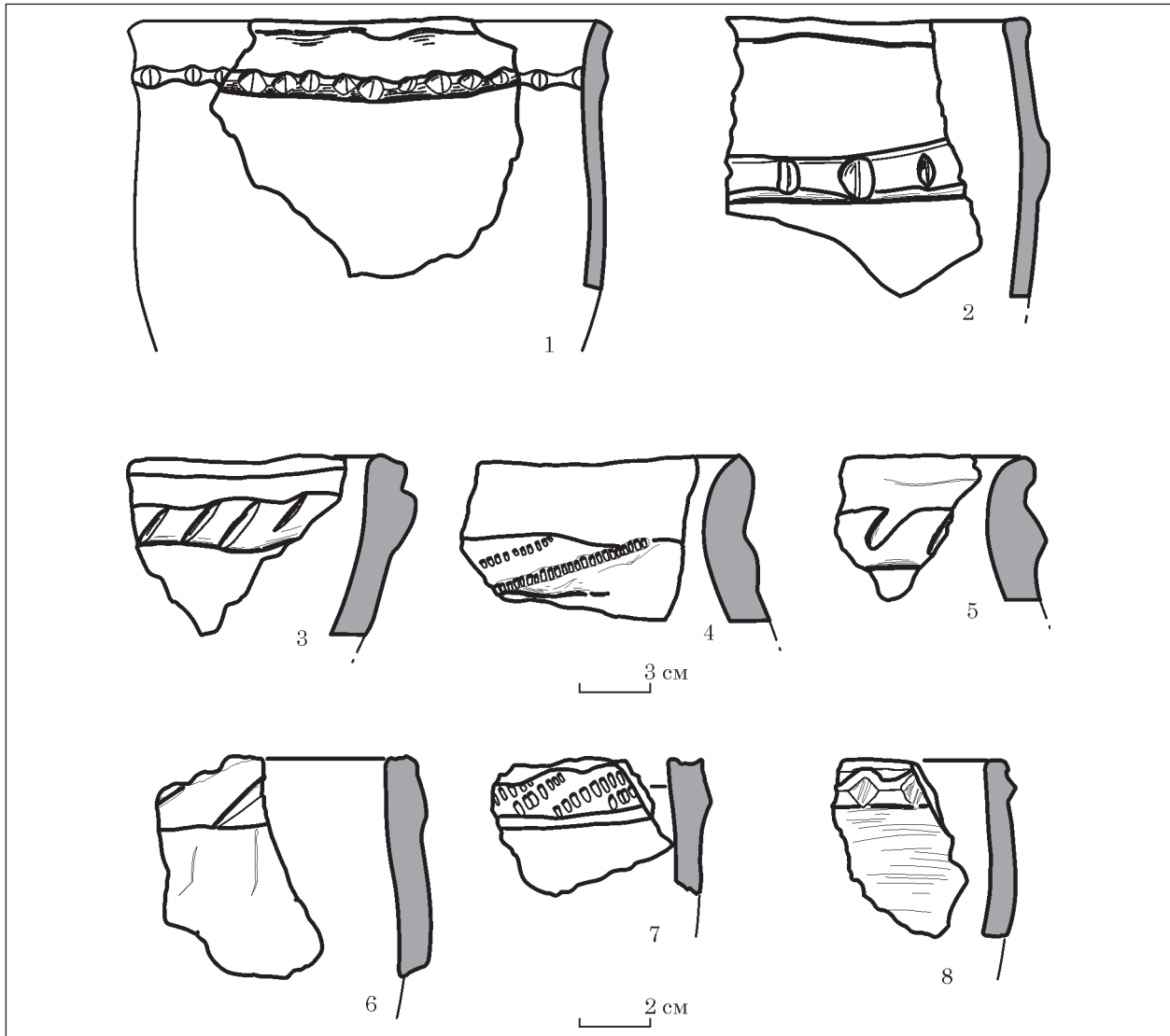

Рис. 4. Кераміка другого етапу бережнівсько-маївської зрубної культури (БМЗК) з поселень правобережжя Сіверського Донця та Донецького кряжу: 1, 2 — Обозне IV (Весела Гора); 3 — Бугаївка I; 4 — Золоте II; 5 — Осаулівка IV; 6—8 — Новотошківка

ке (рис. 4: 6—8), Зимогір'я (Пробийголова 2013, с. 118—124), Сабівка II, Катеринівка I та Катеринівка II (Теліженко, Пробийголова 2009, с. 103—136). Частина поселень розташована безпосередньо на правому березі Сіверського Донця: Обозне IV — Весела Гора (рис. 4: 1), Давидо-Микільське (Пробийголова, Красильников 2015, с. 74—86), Миколаївка. Декілька поселень виявлено на Донецькому кряжі. По-перше, це поселення в зоні Бахмутських міднорудних копалень: Клинове та Піліпчатине, серед матеріалів яких можна виділити групу кераміки, яка відповідає ознакам посуду БМЗК 2 (Татаринів 1977, с. 200). По-друге, це група поселень в глибинних районах Донецького кряжу: Бугаївка (рис. 4: 3), Осаулівка IV (рис. 4: 5), Д'якове I та Д'якове V, Черемшина, Провалля — Грушова балка.

При порівнянні кількості поселень на Правобережжі та Лівобережжі Сіверського Донця, останні переважають. Так, на лівому березі Сі-

верського Донця та вздовж його лівих приток зосереджено 31 поселення, що складає 66 % від загальної кількості. На Правобережжі розташовано 16 поселень (34 %), із них 10 — на Донецькому кряжі, інші — вздовж Сіверського Донця та Лугані. В обох частинах регіону зустрічаються поселення як вздовж крупних річкових артерій, так і в верхів'ях балок. Тобто, якоїсь залежності від крупних водоймищ не простежується.

Система розташування поселень фіналу доби бронзи в межах досліджуваного регіону відрізняється від попередньої доби (рис. 5). За складом керамічних комплексів виділяються поселення з постзрубною (пост-БМЗК)¹ керамікою та поселення з бондаринською керамікою. Крім того, відомі поселення змішаного типу, на яких зустрічається постзрубна та бондари-

1. Термін пост-БМЗК використав В. Б. Панковський (Панковський 2012, с. 10).

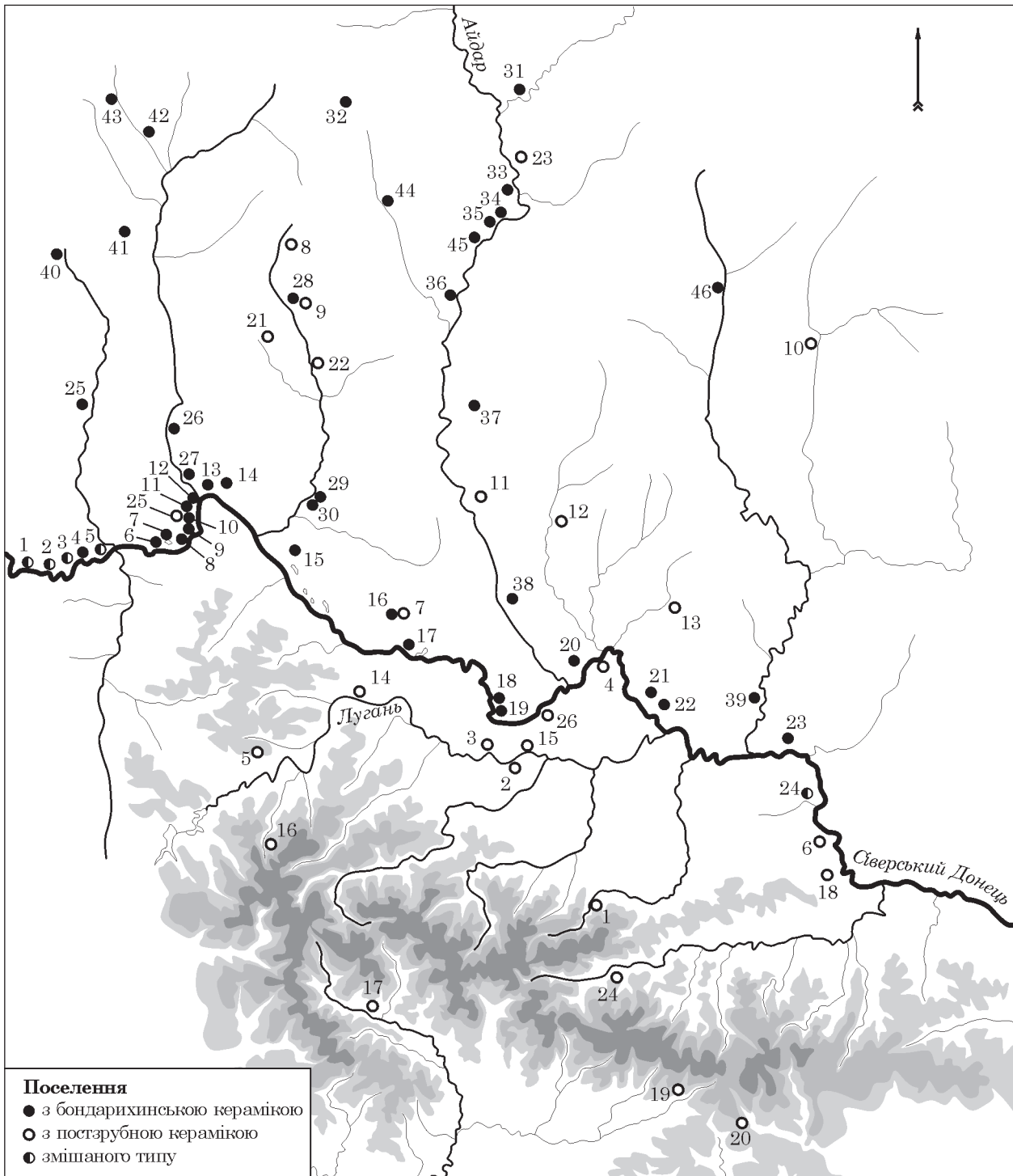

Рис. 5. Поселення фіналу доби бронзи басейну Сіверського Донця та Донецького кряжу: **з бондарихинською керамікою та змішаного типу:** 1 — Діброва; 2 — Іллічівка; 3 — Глибоке Озеро II; 4 — Лиманське Озеро; 5 — Усове Озеро; 6 — Борькін Струмок; 7 — Клешня Перша I; 8 — Чернікове Озеро; 9 — оз. Перерва; 10 — Зелена Горниця IV; 11 — Заозерне III; 12 — Кругле II; 13 — Стара Краснянка II; 14 — Варварівка II; 15 — Сиротине II; 16 — Капітанове; 17 — Оріхово-Донецьке IV; 18 — Лопаскіне VIII; 19 — Лопаскіне VI; 20 — Магістральне; 21 — Нова Кондрашевська; 22 — Кібікінський Колодязь; 23 — Загатне I; 24 — Давидо-Микільське; 25 — Зелена Гора II; 26 — Піщане; 27 — Кремінна; 28 — Мостки III; 29 — Боровеньки I; 30 — Боровеньки IV; 31 — Трембічеве II; 32 — Курячівка IVб; 33 — Осінове Друге IV; 34 — Іково; 35 — Іково Ша; 36 — Лиман; 37 — Байдівка Ша; 38 — Бахмутівка IVа; 39 — Юганівка; 40 — Розівка VI; 41 — Поджуйчанськ Ша; 42 — Полтава III; 43 — Верхня Дуванка III; 44 — Білокуракіне I; 45 — Риб'янцеве V; 46 — Курячівка II; **з постзрубною керамікою:** 1 — Волнухіне; 2 — Сабівка; 3 — Зимогор'я; 4 — Обозне IV; 5 — Картамиш (Червоне Озеро III); 6 — Давидо-Микільське VI; 7 — Капітанове II; 8 — Кругле I; 9 — Мостки VIII; 10 — Стрільцовка III; 11 — Денежнікове IV; 12 — Донецьке-Олексіївка I; 13 — Нижній Мінченок III; 14 — Голубовський IVа; 15 — Суходіл I; 16 — Санжарівка I; 17 — Фащівка; 18 — Друге Підгірне; 19 — Дар'івка II; 20 — Бірюкове IV; 21 — Барикіне V; 22 — Новоборова I; 23 — Рогове I; 24 — Мечетне I; 25 — Заозерне III; 26 — Жовте

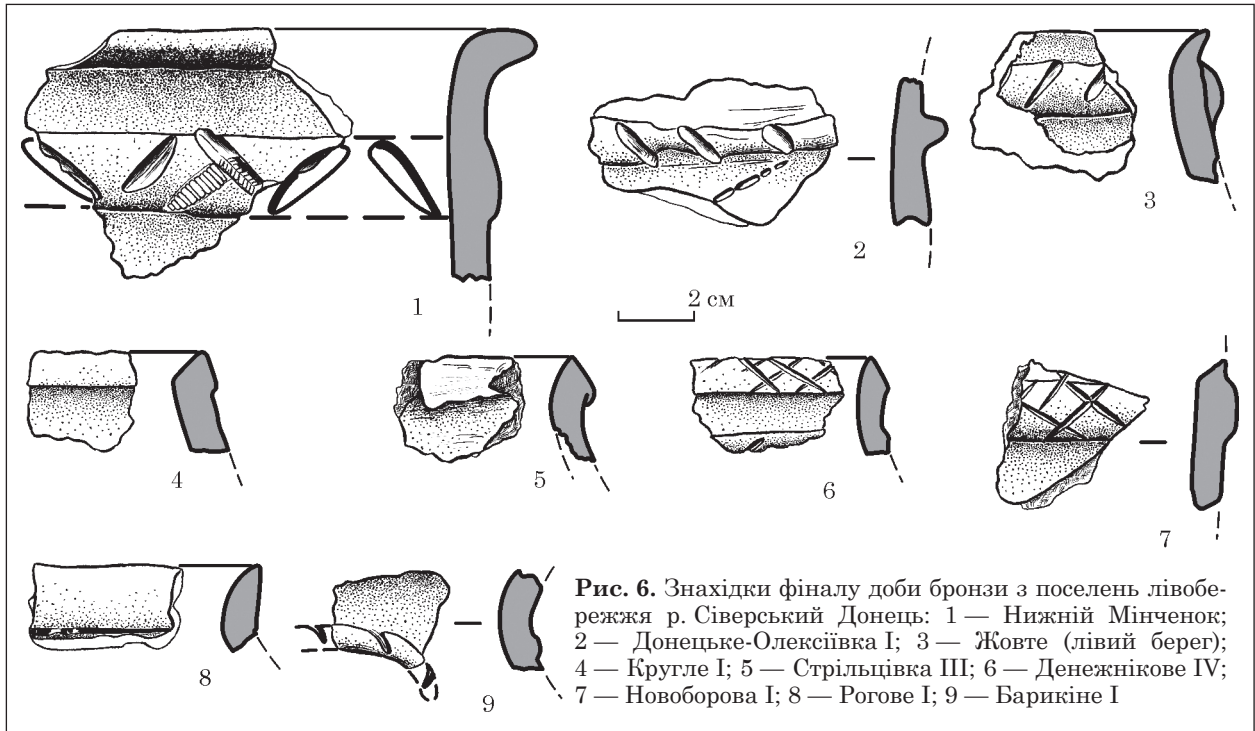

Рис. 6. Знахідки фіналу доби бронзи з поселень лівобережжя р. Сіверський Донець: 1 — Нижній Мінченюк; 2 — Донецьке-Олексіївка I; 3 — Жовте (лівий берег); 4 — Кругле I; 5 — Стрільцівка III; 6 — Денежнікове IV; 7 — Новоборова I; 8 — Рогове I; 9 — Барикіне I

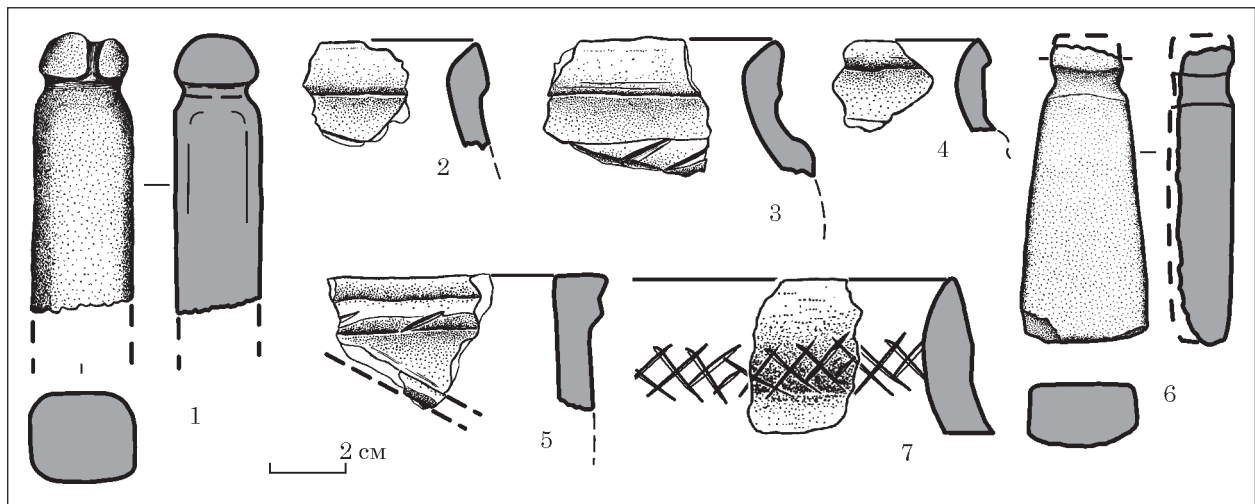

Рис. 7. Знахідки фіналу доби бронзи з поселень в долині р. Лугань: 1—3 — Сабівка; 4 — Голубовський IVa; 5 — Суходіл I; 6, 7 — Зимогір'я

хинська кераміка, посуд синкретичного типу, який поєднує бондарихинські та постзрубні риси. Поселення з постзрубною керамікою рівномірно розповсюджені по всій території Сіверсько-Донецчини та в загальних рисах співпадають з територією попередньої БМЗК 2. В той же час бондарихинська кераміка присутня лише на Лівобережних поселеннях, а на Правобережжі та на Донецькому кряжі, за деякими винятками, вона не відома. Кількість поселень, на яких зустрінуто бондарихинська кераміка, складає 41 пункт, із них на 12 проведено розкопки, 29 відомі за даними розвідок. До поселень зі змішаними, постзрубно-бондарихинськими керамічними комплексами, віднесено шість пам'яток, на всіх із них проводились розкопки.

Поселень виключно з постзрубною керамікою нараховане 26 пунктів, на восьми з них проводились розкопки.

Найбільша концентрація поселень з бондарихинською керамікою відмічається вздовж лівого берега Сіверського Донця в межиріччі річок Оскіл, Жеребець та Красна. Саме тут починається найширша ділянка долини Сіверського Донця з численними заплавами та донними останцями (Смалій 2016, с. 215). Щільність поселень в цьому мікрорегіоні достатньо висока, інколи вони розташовані на відстані кількох кілометрів одне від одного: Лиманське Озеро (Татарінов 1980, с. 280—283), оз. Клешня I, Чернікове Озеро (Супрун 1999, с. 70—76), Борькин Струмок (Іванич-

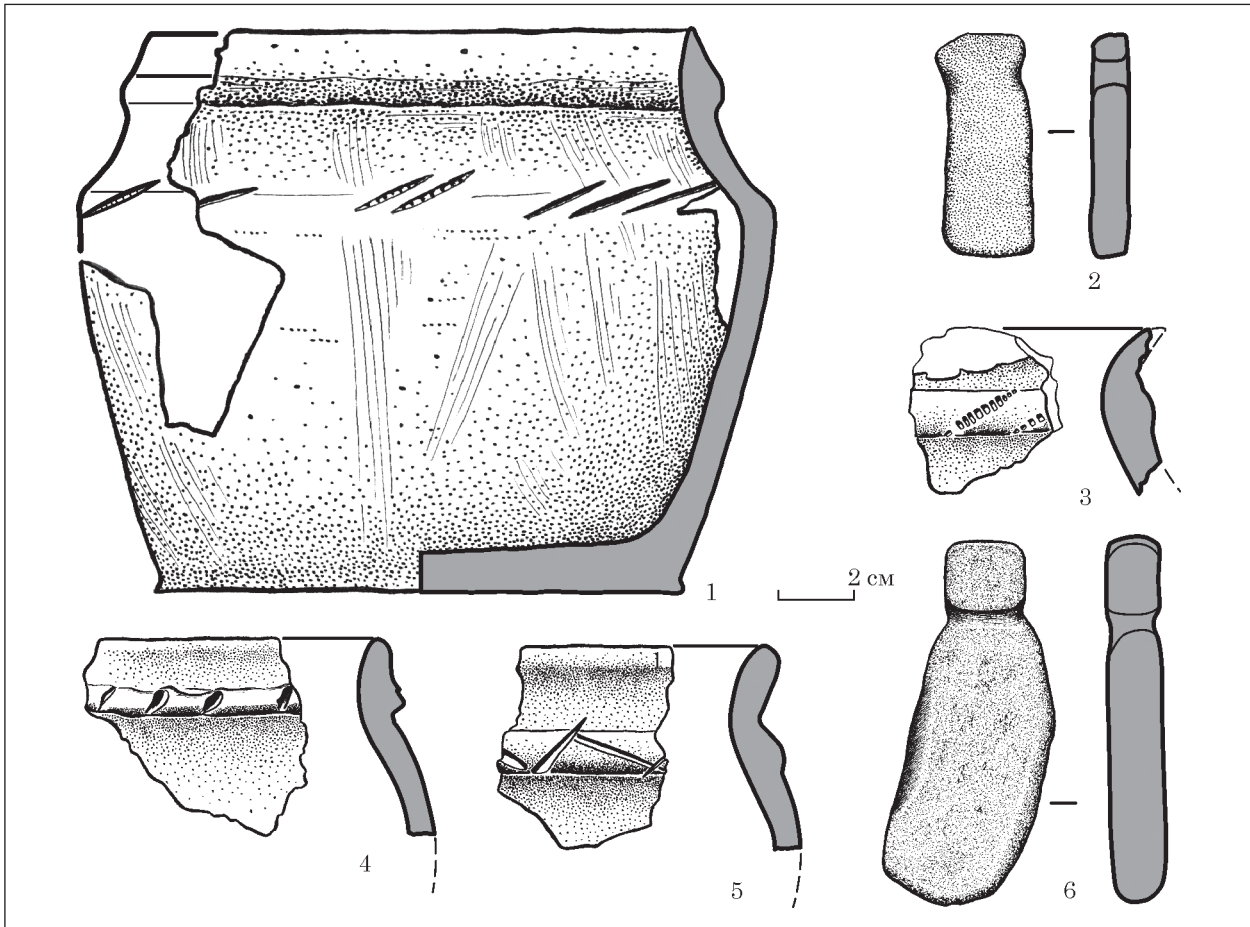

Рис. 8. Знахідки фіналу доби бронзи з поселень вздовж правого берега р. Сіверський Донець: 1, 2 — Давидо-Микільське; 3 — Друге Підгірне II; 4 — Жовте (правий берег); 5 — Давидо-Микільське VIб; 6 — Обозне IV (Весела Гора)

кий 2010, с. 200—212) та ін. Нижче за течією Сіверського Донця відомі поселення Оріхово-Донецьке IV (Горбов, Усачук, 2001, с. 15—45), Капітанове (Березанская 1982, с. 71), Магістральне (смт Петрівка), Кібікінський колодязь (смт Станично-Луганське) (Локтюшев 2009а, с. 402—416; 2009б, с. 106—112), Закатне I (Гудименко 2004, с. 96—102). Розвідками виявлено ще кілька поселень з бондарихинською керамікою: Лопаскіне V, Лопаскіне VIII, Сиротине, Нова Кондрашевська, Стара Краснянка. Таким чином, бондарихинська кераміка знайдена на 14 поселеннях, розташованих вздовж заплавних озер лівого берега Сіверського Донця. Зазвичай, більшість з них розташована на піщаних дюнах, рідше вони займають надзаплавні тераси.

Схожа ситуація простежується вздовж лівих приток Сіверського Донця, які також відзначаються широкими річковими долинами. В найбільшій кількості бондарихинська кераміка зустрінуто на поселеннях в долині р. Айдар: Лиман (Бровендер 1993, с. 148—174), Байдівка, Бахмутівка IVа, Іково IIIа, Осінове Друге IV, Риб'янцеве I—V, Трембічеве II, Курячівка IVб, Білокуракіне. Крім того, бондарихинська кераміка знайдена на поселеннях вздовж р. Крас-

на та Жеребець: Зелена Гора II, Розівка V, Подкуйчанськ Па, Кремінна, Піщане, Полтава III.

До поселень зі змішаним складом керамічного комплексу віднесено шість пам'яток: Усове Озеро (Березанская 2001, с. 11—15), Іллічівка (Шаповалов 1976, с. 190—172), Глибоке Озеро II, Діброва (Гершкович 1998, с. 61—92), Заозерне (Стадник 2011, с. 267—271), Давидо-Микільське. Вони розташовані на Лівобережжі Сіверського Донця, тобто в ареалі розповсюдження бондарихинської кераміки. На Давидо-Микільському поселенні кераміка бондарихинської культури локалізується у вигляді компактного скупчення на східній окраїні, в той час, як посуд постзрубного типу зустрічається по всій площі пам'ятки.

Нараховується 26 поселень без присутності кераміки бондарихинської культури, рівномірно розташованих і на лівому, і на правому берегах Сіверського Донця. Відомі вони й на Донецькому кряжі. До лівобережних пам'яток відносяться поселення Капітанове II (Пряхин, Отрошенко, Беседин, Бровендер 2000, с. 11), Кругле I (рис. 6: 4), Мостки, Стрільцівка III (рис. 6: 5), Денежнікове IV (рис. 6: 6), Донецьке-Олексіївка I (рис. 6: 2), Нижній Мінченок III

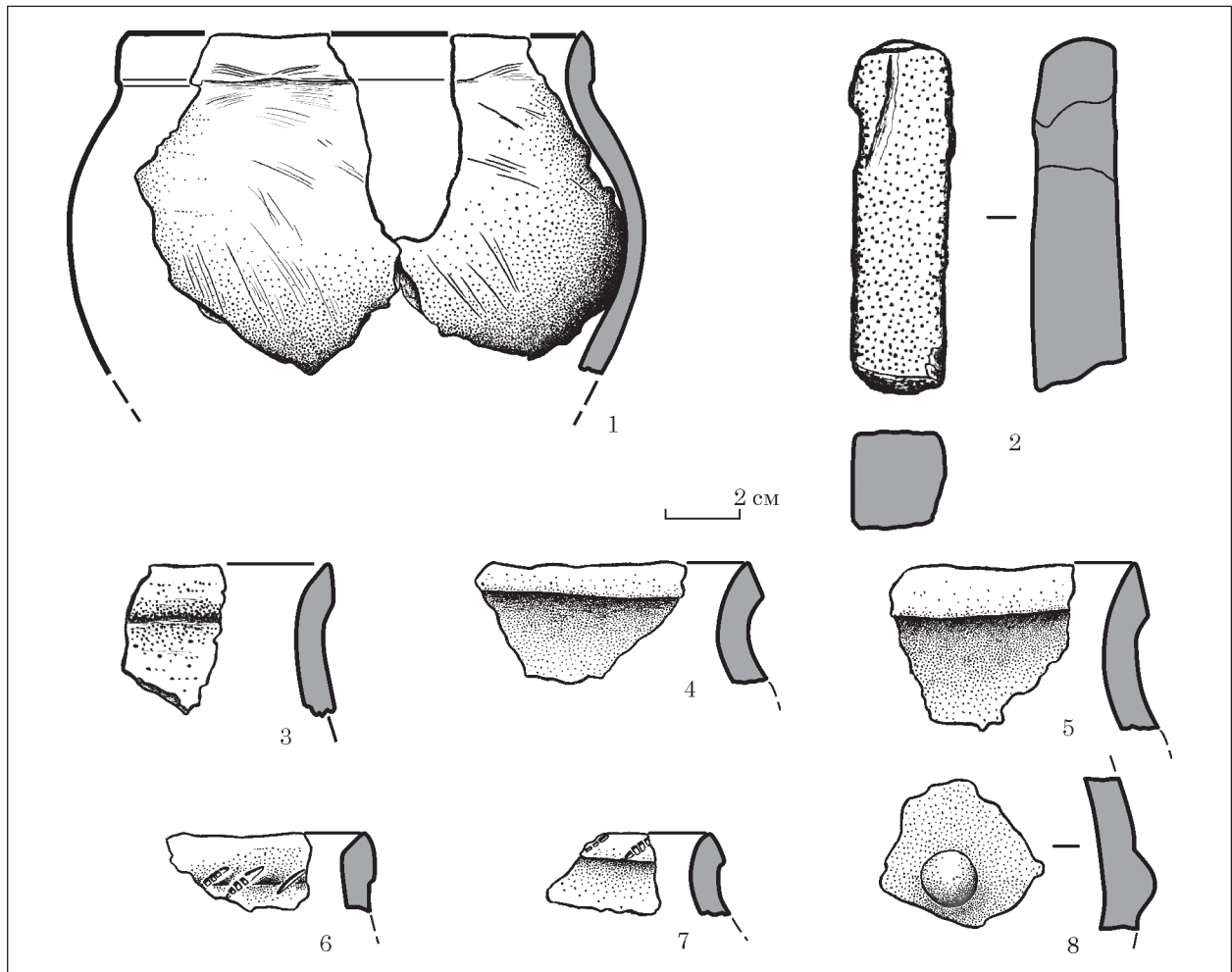

Рис. 9. Знахідки фіналу доби бронзи з поселень Донецького краю: 1—3 — Мечетне I; 4 — Фащівка V; 5 — Дар'ївка II; 6 — Бірюкове IV; 7 — Санжарівка I; 8 — Волнухіне

(рис. 6: 1), Рогове I (рис. 6: 8), Новоборова I (рис. 6: 7), Барикіне V (рис. 6: 9).

Правобережні поселення концентруються в долині р. Лугань: Голубовський IV (рис. 7: 4), Зимогір'я (рис. 7: 6, 7), Суходіл I (рис. 7: 5), Сабівка (рис. 7: 1—3). Декілька поселень виявлено безпосередньо по берегах Сіверського Донця: Жовте (рис. 8: 4), Обозне IV — Весела Гора (рис. 8: 6), Давидо-Микільське (рис. 8: 1, 2) та Давидо-Микільське VIб (рис. 8: 5), Друге Підгірне II (рис. 8: 3). Постзрубна кераміка виявлена й на Донецькому краї. В першу чергу необхідно згадати знахідки постзрубної кераміки в культурному шарі поселення Червоне Озеро III Картамиського комплексу (Бровендер 2010, с. 15). За результатами розвідок аналогічні знахідки походять з місцевих знахідок Санжарівка I (рис. 9: 7), Фащівка V (рис. 9: 4), Дар'ївка II (рис. 9: 5), Бірюкове IV (рис. 9: 6), Волнухіне (рис. 9: 8). Знахідки фіналу доби бронзи досліджені в культурному шарі та об'єктах на поселенні в урочищі Мечетному I (рис. 9: 1, 2). На деяких правобережних поселеннях проводились різні за обсягом розкопки: Червоне Озеро III (Бровендер 2010, с. 15),

Обозне IV — Весела Гора, Фащівка (Колода, Корохіна, Панковський та ін. 2016, с. 100—111), Зимогір'я, Давидо-Микільське, Мечетне I (Пробийголова 2013, с. 118—124; 2014, с. 319—326; Пробийголова, Красильников 2015, с. 75—87). Досліджувані розкопками вісім поселень з постзрубною керамікою складають 28 %, шість із них розташовані на Правобережжі та на Донецькому краї.

Стосовно локалізації пам'яток трьох груп в межах басейну Сіверського Донця можна відмітити таке. Співпадають ареали розташування поселень з бондарихинською або зі змішаною постзрубно-бондарихинською керамікою в долині лівого берега Сіверського Донця з його лівобережними притоками. Помітна тенденція поступового зменшення їх кількості у напрямку пониззя Сіверського Донця. Південніше Сіверського Донця, в басейні Лугані та на Донецькому краї, бондарихинська кераміка поки що не виявлена. Лише окремі пам'ятки (Закатне, Давидо-Микільське) свідчать про те, що носії бондарихинської культури практично впритул підійшли до північно-східних відрогів Донецького краю.

Поселення з постзрубною керамікою рівномірно розповсюджені по всій території Сіверсько-Донеччини та повторюють характер розташування поселень БМЗК 2. Вони відомі і на Лівобережжі, і на Правобережжі, де їхня кількість майже однакова: 10 пам'яток на лівому та 14 на правому берегах та на Донецькому кряжі. За своєю кількістю поселення з постзрубною керамікою майже вдвічі поступаються поселенням з бондарихинською керамікою. Проте, різниця скоріше носить джерелознавчий характер — поселення з бондарихинською керамікою виразно відрізняються від інших поселень доби пізньої бронзи, тому їх легше ідентифікувати. Різниця між поселеннями БМЗК 2 та постзрубними не настільки очевидна, тому їх виокремлення відбувається повільніше. Особливо це стосується підйомного матеріалу з розвідок.

ВИСНОВКИ

Картографування поселень заключного періоду доби бронзи дозволяє зробити такі висновки. Поселення періоду БМЗК 2 рівномірно розповсюджені по всій території нижньої течії Сіверського Донця та Донецького кряжу, розташовані вони і вздовж крупних водних артерій, і в верхів'ях балок, в тому числі в глибинних районах Донецького кряжу. Схожу тенденцію демонструють постзрубні поселення (пост-БМЗК) горизонту фіналу доби бронзи, які зустрічаються і на Лівобережжі, і на Правобережжі Сіверського Донця включно з територією Донецького кряжу (Фашівка, Мечетне I).

Таким чином, результати картографування не підтверджують тезу про поступове запусіння Донецького кряжу наприкінці доби бронзи (Бровендер 2010, с. 15; Отрощенко 2011, с. 122—134). Навпаки, отримані дані свідчать, що ця територія залишалась залюдненою починаючи з БМЗК 1 (Бровендер 2000, с. 475—477, рис. 5.1—5.3) до фіналу доби бронзи включно.

Інші результати дає картографування поселень з бондарихинською керамікою та змішаних постзрубно-бондарихинських пам'яток фіналу доби бронзи. Стало очевидно, що пам'ятки, на яких присутня бондарихинська кераміка, розташовані лише на Лівобережжі Сіверського Донця й практично не відомі на Правобережжі та на Донецькому кряжі. Південна межа розповсюдження бондарихинської кераміки, яка входила до складу постзрубних (пост-БМЗК) комплексів, локалізується вздовж лівого берега Сіверського Донця. Давидо-Микільське поселення — поки що крайня південно-східна пам'ятка з бондарихинською керамікою, розташована в заплаві правого берега р. Сіверський Донець. Далі на південь в басейні р. Лугань та на Донецькому кряжі бондарихинська кераміка відсутня.

ЛІТЕРАТУРА

- Березанская, С. С. 1982. *Северная Украина в эпоху бронзы*. Киев: Наукова думка.
- Березанская, С. С. 1990. *Усово Озеро. Поселение срубной культуры на Северском Донце*. Киев: Наукова думка.
- Березанская, С. С. 2001. Материалы бондарихинской культуры на поселении «Усово Озеро». В: Отрощенко, В. В., Пряхин, А. Д. (ред.). *Эпоха бронзы Доно-Донецкого региона*. Материалы 5-го Украинско-Российского полевого археологического семинара. Киев, Воронеж: ВГУ, с. 11-15.
- Бровендер, Ю. М. 1993. Поселение срубной культуры у с. Лиман в Северско-Донецком Левобережье. В: Санжаров, С. Н. (ред.). *Древние культуры Подонцовья*. Луганск: Облуправление по печати, с. 148-174.
- Бровендер, Ю. М. 1996. Материалы картографирования бытовых памятников срубной культуры в Среднем Подонцовье. В: Пряхин, А. Д. (ред.). *Доно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы Восточноевропейской степи и лесостепи*. Тезисы докладов и материалы конференции. Воронеж: ВГУ, 1, с. 56-60.
- Бровендер, Ю. М. 1996. Материалы картографирования бытовых памятников срубной культуры в Среднем Подонцовье. В: Пряхин, А. Д. (ред.). *Доно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы Восточноевропейской степи и лесостепи*. Тезисы докладов и материалы конференции. Воронеж: ВГУ, 1, с. 56-60.
- Бровендер, Ю. М. 2000. *Поселения срубной общности в среднем течении Северского Донца*. Диссертация канд. ист. наук. ИА НАНУ.
- Бровендер, Ю. М. 2010. О времени прекращения функционирования Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы. *Проблеми історії та археології України*. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції, Харків, 28—29 жовтня 2010, с. 15.
- Гершкович, Я. П. 1998. Этнокультурные связи в эпоху поздней бронзы в свете хронологического соотношения памятников. *Археологический альманах*, 7, с. 61-92.
- Горбов, В. Н., Усачук, А. Н. 2001. Бондарихинское поселение предскифского времени и некоторые аспекты адаптации домостроительства к природным условиям. *Донецкий археологический сборник*, 9, с. 15-45.
- Гудименко, И. В. 2004. Итоги археологических исследований поселений Закатное I и Закатное II у станицы Митякинской Тарасовского района Ростовской области в 2003 году. В: Кияшко, В. Я. (ред.). *Историко-археологические исследования в Азове и на Нижнем Дону в 2003 г.* Азов: Азовский музей-заповедник, с. 96-102.
- Иваницкий, В. Р. 2010. Предварительные результаты исследования многослойного поселения Борькин Ручей. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 10, с. 200-212.
- Колода, В. В. Корохина, А. В. Панковский, В. Б. Разумов, С. Н. 2016. Материалы энеолита и бронзового века поселения Фашевка (историография, стратиграфия, керамическая коллекция). В: Маріна, З. П. (ред.). *Археологія та етнологія Півдня Східної Європи*. Дніпро: Ліра, с. 101-114.
- Локтюшев, С. А. 2009а. Отчет. Научно-исследовательские работы 1933 г. на Луганщине. *Краснознавчі записки*, 5: Археологічне надбання С. О. Локтюшева, с. 106-112.

Локтюшев, С. А. 2009b. Кибікінська дюнова стація на Луганщині. *Краєзнавчі записки*, 5: Археологічне надбання С. О. Локтюшева, с. 402-406.

Отрощенко, В. В. 2011. До причини та часу припинення розробок міднорудних покладів Донбасу за доби бронзи. В: Бровендер, Ю. М. (ред.). *Проблеми гірничої археології*. Матеріали VIII міжнародного Картамиського польового археологічного семінару. Алчевськ: ДонДТУ, с. 122-134.

Панковський, В. Б. 2012. *Кістяна і рогова індустрії доби пізньої бронзи в Північному Причорномор'ї*. Автореферат дисертації канд. іст. наук. ІА НАНУ.

Пробейголова, А. С. 2013. Стратиграфія Зимогорського поселення на р.Лугань. В: Черленок, Е. А. (ред.). *Проблеми періодизації і хронології в археології епохи раннього металла Восточної Європи*. Санкт-Петербург: Скифія принт, с. 118-124.

Пробейголова, А. С. 2014. Поселення заключного етапу бронзового века урочище Мечетное 1 на Донецькому кряжі. *Верхньодонської археологічної збірники*, 6, с. 319-326.

Пробейголова, А. С. Красильников, К. И. 2010. Поселення бондарихинської культури в середньому теченні Северського Донця по результатам картографування. *Проблеми історії та археології України*. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції, Харків, 28—29 жовтня 2010, с. 20-21.

Пробейголова, А. С. Красильников, К. И. 2013. Некоторые итоги разведок поселений финала бронзового века в среднем течении Северского Донца. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 12, с. 219-232.

Пробейголова, А. С. Красильников, К. И. 2015. Давыдо-Никольское поселение позднего бронзового века в среднем Подонцовье. *Археологические вести*, 21, с. 75-87.

Пряхин, А. Д. Отрощенко, В. В. Беседин, В. И. Бровендер, Ю. М. 2000. *Поселение эпохи бронзы Капитаново II*. Воронеж, ВГУ. Археологические памятники донского бассейна, 4.

Смалій, О. В. 2016. Стан використання водних ресурсів басейну річки Сіверський Донець. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 1 (225), с. 214-218.

Стадник, А. И. 2011. Слой эпохи поздней бронзы на поселении Заозерное I. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 11, с. 262-271.

Супрун, А. В. 1999. Новые памятники бондарихинской культуры в среднем течении Северского Донца. *Древности Северского Донца*, 3, с. 70-76.

Татаринов, С. И. 1977. О горно-металлургическом центре эпохи бронзы в Донбассе. *Советская археология*, 4, с. 192-207.

Татаринов, С. И. 1980. Железодельательный горн бондарихинской культуры. *Советская археология*, 3, с. 280-283.

Теліженко, С. А. Пробийголова, О. С. 2009. Нові пам'ятки епохи мезоліту-середньовіччя на Луганщині. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 9, с. 103-136.

Шаповалов, Т. А. 1976. Поселение срубной культуры у с. Ильичевка на Северском Донце. В: Бerezanskaya, S. S. (ed.). *Энеолит и бронзовый век Украины*. Киев: Наукова думка, с. 150-172.

REFERENCES

Berezanskaya, S. S. 1982. *Severnaya Ukraina v epokhu bronzy*. Kive: Naukova dumka.

Berezanskaya, S. S. 1990. *Usovo Ozero. Poseleniye srubnoy kultury na Severskom Dontse*. Kiev: Naukova dumka.

Berezanskaya, S. S. 2001. Materialy bondarikhinskoy kultury na poselenii «Usovo Ozero». In: Otroshchenko, V. V., Pryakhin, A. D. (ed.). *Epokha bronzy Dono-Donetskogo regiona*. Materialy 5-go Ukrainsko-Rossiyskogo polevogo arkheologicheskogo seminar. Kiev. Voronezh: VGU, s. 11-15.

Brovender, Yu. M. 1993. Poseleniye srubnoy kultury u s. Liman v Seversko-Donetskom Levoberezhye. In: Sanzharov, S. N. (ed.). *Drevniye kultury Podontsovia*. Lugansk: Ob-lupravlenie po pechati, s. 148-174.

Brovender, Yu. M. 1996. Materialy kartografirovaniya bytovykh pamyatnikov srubnoy kultury v Srednem Podontsovye. In: Pryakhin, A. D. (ed.). *Dono-Donetskiy region v sisteme drevnostey epokhi bronzy Vostochnoyevropeyskoy stepi i lesostepi*. Tezisy dokladov i materialy konferentsii. Voronezh: VGU, 1, s. 56-60.

Brovender, Yu. M. 1996. Materialy kartografirovaniya bytovykh pamyatnikov srubnoy kultury v Srednem Podontsovye. In: Pryakhin, A. D. (ed.). *Dono-Donetskiy region v sisteme drevnostey epokhi bronzy Vostochnoyevropeyskoy stepi i lesostepi*. Tezisy dokladov i materialy konferentsii. Voronezh: VGU, 1, s. 56-60.

Brovender, Yu. M. 2000. *Poseleniya srubnoy obshchnosti v srednem techenii Severskogo Donsa*. Disertatsiya kand. ist. nauk. IA NANU.

Brovender, Yu. M. 2010. O vremeni prekrashcheniya funkcionirovaniya Donetskogo gorno-metallurgicheskogo tsentra epokhi bronzy. (ed.). *Problemy istorii ta arkheologii Ukrainy*. Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo konferentsii (Kharkiv, 28—29 zhovtnia 2010, s. 15.

Gershkovich, Ya. P. 1998. Etnokulturnye svyazi v epokhu pozdney bronzy v svete khronologicheskogo sootnosheniya pamyatnikov. *Arkheologicheskii almanakh*, 7, s. 61-92.

Gorbov, V. N., Usachuk, A. N. 2001. Bondarikhinskoye poseleniye predskifskogo vremeni i nekotoryye aspekty adaptatsii domostroitelstva k prirodnyim usloviyam. *Donetskiy arkheologicheskii sbornik*, 9, s. 15-45.

Gudimenko, I. V. 2004. Itogi arkheologicheskikh issledovaniy poseleniy Zakatnoye I i Zakatnoye II u stanitsy Mityakinskoy Tarasovskogo rayona Rostovskoy oblastiv 2003 godu. In: Kiyashko, V. Ya. (ed.). *Istoriko-arkheologicheskiye issledovaniya v Azove i na Nizhnem Donu v 2003 g. Azov: Azovskiy muzey-zapovednik*, s. 96-102.

Ivanitskiy, V. R. 2010. Predvaritelnye rezultaty issledovaniya mnogoslownogo poseleniya Borkin Ruchey. *Materialy ta doslidzhennia z arkheologii Shkidnoi Ukrainy*, 10, s. 200-212.

Koloda, V. V. Korokhina, A. V. Pankovskiy, V. B. Razumov, S. N. 2016. Materialy eneolita i bronzovogo veka poseleniya Fashchevka (istoriografiya, stratigrafiya, keramicheskaya kolleksiya). In: Marina, Z. P. (ed.). *Arkheologii ta etnologii Pivdnia Shkidnoi Yevropy*. Dnipro: Lira, s. 101-114.

Loktyushev, S. A. 2009 a. Otchet. Nauchno-issledovatel'skiye raboty 1933 g. na Luganshchine. *Kraieznavchi zapysky*, 5: Arkheolohichne nadbannia S. O. Loktiushva, s. 106-112.

Loktiushev, S. A. 2009 b. Kybikinska diunova statsiia na Luhanshchyni. *Kraieznavchi zapysky*, 5: Arkheolohichne nadbannia S. O. Loktiusheva, s. 402-406.

Otroshchenko, V. V. 2011. Do prychnyn ta chasu pryupnen-nia rozrobok midnorudnykh pokladiv Donbasu za doby bronzy. In: Brovender, Yu. M. (ed.). *Problemy hirnychoi arkheologii*. Materialy VIII mizhnarodnoho Kartamyskoho polovoho arkheolohichnoho seminaru. Alchevsk: DonDTU, s. 122-134.

Pankovskiy, V. B. 2012. *Kistiana i rohova industrii doby piznoi bronzy v Pivnichnomu Prychornomor'i*. Avtoreferat dysertatsii kand. ist. nauk. IA NANU.

Probeygolova, A. S. 2013. Stratigrafiya Zimogorskogo poseleniya na r. Lugan. In: Cherlenok, E. A. (ed.). *Problemy periodizatsii i khronologii v arkheologii epokhi rannego metal-la Vostochnoy Evropy*. Sankt-Peterburg: Skifiya print, s. 118-124.

Probeygolova, A. S. 2014. Poseleniye zaklyuchitel'nogo etapa bronzovogo veka urochishche Mechetnoye 1 na Donetskom kryazhe. *Verkhnedonskoy arkheologicheskii sbornik*, 6, s. 319-326.

Probeygolova, A. S., Krasilnikov, K. I. 2010. Poseleniya bondarikhinskoy kultury v srednem techenii Severskogo

Dontsa po rezultatam kartografirovaniya. *Problemy istorii ta arkeolohii Ukrainy*. Materialy VII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Kharkiv, 28—29 zhovtnia 2010, s. 20-21.

Probeygolova, A. S., Krasilnikov, K. I. 2013. Nekotoryye itogi razvedok poseleniy finala bronzovogo veka v srednem techenii Severskogo Dontsa. *Materialy ta doslidzhennia z arkeolohii Skhidnoi Ukrainy*, 12, s. 219-232.

Probeygolova, A. S. Krasilnikov, K. I. 2015. Davydo-Nikolskoye poseleniye pozdnego bronzovogo veka v srednem Podontsovye. *Arkheologicheskiye vesti*, 21, s. 75-87.

Pryakhin, A. D. Otroshchenko, V. V. Besedin, V. I., Brovender, Yu. M. 2000. *Poseleniye epokhi bronzy Kapitanovo II*, Voronezh: VGU. Arkheologicheskiye pamyatniki donskogo basseyna, 4.

Shapovalov, T. A. 1976. Poseleniye srubnoy kultury u s. Ilichevka na Severskom Dontse. In: Berezanskaya, S. S., Otroshchenko, V. V., Telegin, D. Ya. (ed.). *Eneolit i bronzovyy vek Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka, s. 150-172.

Smalii, O. V. 2016. Stan vykorystannia vodnykh resursiv baseinu richky Siverskyi Donets. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 1 (225), s. 214-218.

Stadnik, A. I. 2011. Sloy epokhi pozdney bronzy na poselenii Zaozernoye I. *Materialy ta doslidzhennia z arkeolohii Skhidnoi Ukrainy*, 11, s. 262-271.

Suprun, A. V. 1999. Novyye pamyatniki bondarikhinskoy kultury v srednem techenii Severskogo Dontsa. *Drevnosti Severskogo Dontsa*, 3, s. 70-76.

Tatarinov, S. I. 1977. O gorno-metallurgicheskome tsentre epokhi bronzy v Donbasse. *Sovetskaya arkeologiya*, 4, s. 192-207.

Tatarinov, S. I. 1980. Zhelezodelatelnyy gorn bondarikhinskoy kultury. *Sovetskaya arkeologiya*, 3, s. 280-283.

Telizhenko, S. A. Probyigolova, O. S. 2009. Novi pam'iatky epokhy mezolitu-serednovichchia na Luhanshchyni. *Materialy ta doslidzhennia z arkeolohii Skhidnoi Ukrainy*, 9, s. 103-136.

O. S. Probyigolova

LATE AND FINAL BRONZE AGE SETTLEMENTS IN THE BASIN OF THE RIVER SIVERSKIY DONETS AND ON THE DONETS RIDGE: ARCHEOLOGICAL MAP OF THE REGION

The paper is devoted to the mapping of the Late and Final Bronze Age settlements that are situated in the basin of the river Siverskiy Donets and on the Donets Ridge. On the basis of analyses more than 800 Late Bronze Age settlements the horizon of the late stage Berezhnovka-Maevka Srubnaya culture and post-Srubnaya settlements horizon were identified.

The Late Bronze age settlements are evenly spread over the territory of the basin of the river Siverskiy Donets and on the Donets Ridge. The Final Bronze age localities are the same to the previous stage. On the contrary, the Bondarikhinskaya culture settlement's location differs from the post-Srubnaya sites. All of them are located on the left bank of the river Siverskiy Donets and none of them are situated on the right bank. The location of settlements indicates a high population density in the basin of the river Siverskiy Donets and on the Donets Ridge during the Bronze age from the first stage of Berezhnovka-Maevka Srubnaya culture and to the end of the Bronze Age.

Keywords: Late and Final Bronze Age, Berezhnovka-Maevka Srubnaya culture, settlements, mapping.

Одержано 19.02.2018

ПРОБИЙГОЛОВА Олександр Сергійович, науковий співробітник, державне підприємство «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України», Інститут археології, просп. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна, probeygolova.alex@gmail.com. **PROBYIGOLOVA Oleksii S.**, Researcher, the State Enterprise «Science Research Centre «Protective Archaeology Service of Ukraine», Heroiv Stalingrada ave. 12, Kyiv 04210, Ukraine, probeygolova.alex@gmail.com.